MUSIQALI SAHNALASHTIRILGAN FAOLIYATLAR ASOSIDA MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA KOMMUNIKATIV MULOQOTNI SHAKLLANTIRISH

Nurmatova Iroda Toxtasinovna
O‘zMPU "Maktabgacha ta’lim nazariyasi va metodikasi" kafedrasi dotsenti,(PhD)
https://doi.org/10.5281/zenodo.20639061

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada musiqali sahnalashtirilgan faoliyatlar asosida maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kommunikativ muloqotni shakllantirish masalasi yoritilgan. Shuningdek, sahnalashtirish, rolli o‘yinlar, musiqiy harakatlar va dialogli ijro jarayonlari bolalarning nutqiy faolligi, muloqot madaniyati hamda ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi tahlil qilingan. Va musiqiy faoliyatlar bolalarda o‘z fikrini erkin ifodalash, hamkorlikda ishlash va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda samarali pedagogik vosita sifatida asoslab berilgan. Mashg‘ulotlarni bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish muloqot ko‘nikmalarining barqaror shakllanishiga xizmat qilishi ko‘rsatib o‘tilgan.

КАЛИТ СЎЗЛАР

maktabgacha ta’lim, musiqali sahnalashtirish, kommunikativ muloqot, nutq rivoji, rolli o‘yin, ijodiy faoliyat, ijtimoiylashuv, pedagogik yondashuv, katta maktabgacha yosh.

ABSTRACT

This article examines the issue of developing communicative interaction in older preschool children through musical staged activities. Moreover, the analysis shows that staging, role-play, musical movements and dialogic performance processes have a positive impact on children's speech activity, communication culture and socio-emotional development. And musical activities are substantiated as an effective pedagogical tool for fostering children's free expression of ideas, collaborative working and communicative competence. It has been

KEY WORDS

pre-school education, musical dramatisation, communicative interaction, speech development, role-play, creative activity, socialisation, pedagogical

shown that organising activities with regard to the children's age and individual characteristics contributes to the stable formation of communication skills..

approach, older pre-school age.

KIRISH. Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri bolalarning nafaqat intellektual va ijodiy rivojlanishini ta’minlash, balki ularning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish ham hisoblanadi. Chunki muloqot ko‘nikmalari bolaning jamiyatga moslashuvi, ijtimoiy munosabatlarni to‘g‘ri qurishi va shaxs sifatida shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, maktabgacha katta yosh davri bolalarda nutqiy faollik va muloqot madaniyatining jadal rivojlanish bosqichi bo‘lib, bu davrda to‘g‘ri tashkil etilgan pedagogik jarayon katta ahamiyat kasb etadi.

Musiqali sahnalashtirilgan faoliyatlar bolalarning kommunikativ muloqotini rivojlantirishda samarali vositalardan biri hisoblanadi. Bunday faoliyatlar qo‘shiq kuylash, rolli o‘yinlar, dialoglar, musiqiy harakatlar va sahnaviy ijrolar orqali bolalarning nutqiy faolligini oshiradi, ularni erkin fikr bildirishga va boshqalar bilan hamkorlikda ishlashga o‘rgatadi. Shu bilan birga, musiqiy sahnalashtirish jarayonida bolalarda emotsional ifoda, tasavvur va ijodiy yondashuv ham rivojlanadi.

Zamonaviy pedagogik qarashlarda musiqali sahnalashtirilgan faoliyatlar nafaqat badiiy tarbiya vositasi, balki kommunikativ kompetensiyani shakllantiruvchi kompleks pedagogik jarayon sifatida baholanadi. Chunki bola sahnada rol ijro etar ekan, u nafaqat matnni o‘zlashtiradi, balki muloqotga kirishadi, sheriklarini tinglaydi, javob qaytaradi va ijtimoiy o‘zaro ta’sirni o’rganadi.

Shu nuqtai nazardan, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda musiqali sahnalashtirilgan faoliyatlar asosida kommunikativ muloqotni shakllantirish masalasi dolzarb hisoblanadi. Mazkur jarayonni ilmiy asosda o‘rganish va samarali metodik yondashuvlarni ishlab chiqish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. So‘nggi yillarda O‘zbekiston va xorijiy pedagogik tadqiqotlarda maktabgacha ta’lim jarayonida musiqa va sahnalashtirilgan faoliyatlar orqali bolalarning kommunikativ muloqotini rivojlantirish masalasi keng o‘rganilmoqda. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy izlanishlar, ayniqsa dissertatsion tadqiqotlar va monografiyalarda bolalarning nutqiy faolligi, ijtimoiylashuvi hamda ijodiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar asoslab berilgan.

Xususan, O‘zbekistonda A. I. Xudoyberdiyev (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda musiqa va ritmik faoliyatlarning bolalar psixofiziologik rivojiga ta’siri o‘rganilib, musiqiy faoliyatlar nutqiy faollikni oshiruvchi omil sifatida talqin etiladi. Shuningdek, Sh. M. Raximova (2021) o‘z monografiyasida maktabgacha yoshdagi

bolalarda musiqiy tarbiya jarayonini tashkil etishda sahnalashtirish va ijodiy o‘yinlar integratsiyasining samaradorligini asoslab bergan.

T. T. Saidov (2019) va A. A. Karimov (2022) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa maktabgacha ta’lim tizimida interfaol metodlardan foydalanish, xususan musiqiy dramatizatsiya va rolli o‘yinlar orqali bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish muhim pedagogik muammo sifatida ko‘rib chiqilgan. Ushbu ishlarda sahnalashtirilgan faoliyatlar bolalarning dialogik nutqi, hamkorlikda ishlash ko‘nikmasi hamda emotsional ifoda imkoniyatlarini kengaytirishi ilmiy jihatdan asoslangan.

Shuningdek, N. A. Rahimberdieva (2019) tadqiqotida bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda musiqiy va sahnaviy faoliyatlarning uyg‘unligi muhim ahamiyat kasb etishi ko‘rsatib o‘tilgan. Muallif sahnalashtirish jarayonida bola o‘zini erkin ifoda etishi, muloqotga kirishishi va ijtimoiy rollarni o‘zlashtirishi orqali kommunikativ rivojlanish jarayoni faollashishini ta’kidlaydi.

Xorijiy tadqiqotlarda ham bu yo‘nalish keng yoritilgan. Jumladan, S.Hallam (2018) musiqaning bolalar ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ta’sirini tahlil qilib, musiqiy faoliyatlar kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi. D. J. Hargreaves (2020) esa musiqiy ijro va sahna faoliyatlari orqali bolalarda ijtimoiy o‘zaro ta’sir va guruhda ishlash ko‘nikmalari rivojlanishini ilmiy asoslaydi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari musiqali sahnalashtirilgan faoliyatlarning maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kommunikativ muloqotni shakllantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, ushbu yo‘nalishda metodik ishlanmalarni takomillashtirish va amaliyotga innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarurati mavjud.

TADQIQOT YONDASHUVI. Yuqorida tahlil qilingan ilmiy qarashlar va nazariy asoslarga tayangan holda shuni ta’kidlash mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida musiqa mashg‘ulotlari integrativ pedagogik tizim sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki musiqa bir vaqtning o‘zida bolaning emotsional, kognitiv va estetik rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi ko‘p funksiyali tarbiyaviy vosita bo‘lib, u ijodiy fikrlashni faollashtirishga qulay psixologik-pedagogik muhit yaratadi.

Mazkur yondashuv doirasida shuni qayd etish lozimki, maktabgacha yosh davri bolaning sensor tajribasi va tasavvurining jadal rivojlanish bosqichi hisoblanadi. Shu sababli musiqa mashg‘ulotlari orqali bolada tovush, ritm, ohang va harakat uyg‘unligini idrok etish jarayoni faollashadi. Bu esa o‘z navbatida uning

ijodiy tasavvuri kengayishiga, obrazli fikrlashining shakllanishiga hamda emotsional ifoda imkoniyatlarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot yondashuvi nuqtai nazaridan musiqa mashg‘ulotlari faqat tayyor bilim va ko‘nikmalarni berishga yo‘naltirilgan jarayon sifatida emas, balki bolani faol ijodiy subyekt sifatida shakllantiruvchi muhit sifatida qaraladi. Chunki musiqa faoliyati davomida bola tinglash, kuylash, ritmik harakatlar bajarish va musiqiy obrazlarni yaratish jarayonida mustaqil qaror qabul qiladi, o‘z his-tuyg‘ularini ifodalaydi hamda ijodiy yechimlar topishga intiladi.

Shu bilan birga, musiqa mashg‘ulotlarining samaradorligi ularning mazmuni va tashkil etilishiga bevosita bog‘liq ekanligi aniqlanadi. Agar mashg‘ulotlar bolaga erkin ijod qilish, o‘z fikrini musiqiy va harakatli ifoda orqali namoyon etish imkonini bersa, uning ijodiy faolligi sezilarli darajada ortadi. Aksincha, faqat takrorlash va mexanik ijroga asoslangan mashg‘ulotlar ijodiy rivojlanish imkoniyatlarini cheklab qo‘yishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida musiqa mashg‘ulotlarini tashkil etishda interfaol, ijodiy va o‘yin texnologiyalariga asoslangan yondashuvlarni keng qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Bu jarayonda bolalarning individual qiziqishlari, qobiliyat darajasi va psixologik xususiyatlarini inobatga olish muhim ahamiyatga ega bo‘lib, har bir bolaning ijodiy imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, musiqa mashg‘ulotlari maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning samarali pedagogik vositasi sifatida ularning shaxsiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Shu bois ushbu jarayonni ilmiy asosda takomillashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitish va amaliyotga innovatsion yondashuvlarni joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

MUHOKAMA. Musiqa mashg‘ulotlarining maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilinganda, ularning nafaqat estetik tarbiya, balki kognitiv va kommunikativ rivojlanish jarayoniga ham bevosita ta’sir ko‘rsatishi aniqlanadi. Ayniqsa, musiqiy faoliyat jarayonida bola o‘z his-tuyg‘ularini ifoda etadi, tasavvur qiladi, obraz yaratadi va ijodiy yechimlar topadi. Bu esa ijodiy fikrlashning shakllanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, musiqa mashg‘ulotlarining samaradorligi ularning tashkil etilish shakli va metodik yondashuviga bevosita bog‘liq. Interfaol, o‘yin va sahnalashtirishga asoslangan mashg‘ulotlar bolalarda faollikni oshiradi, oddiy takrorlashga asoslangan mashg‘ulotlar esa ijodiy imkoniyatlarni cheklashi mumkin. Shu sababli zamonaviy pedagogik yondashuvlarda musiqa faoliyatini ijodiy jarayon sifatida tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Quyidagi jadvalda musiqa mashg‘ulotlarining turli shakllari va ularning bolalar ijodiy rivojlanishiga ta’siri ko‘rsatib berilgan:

1-jadval: Musiqa mashg‘ulotlari shakllari va ijodiy rivojlanishga ta’siri

№	Musiqa faoliyati shakli	Rivojlantiruvchi jihatlar	Natija (ijodiy kompetensiya)
1	Qo‘shiq kuylash	Nutq ravonligi, emotsional ifoda	O‘z fikrini erkin ifodalash
2	Ritmik harakatlar	Harakat koordinatsiyasi, ritm hissi	Tasavvur va ijodiy harakat
3	Musiqa tinglash	Diqqat, eshitish madaniyati	Obrazli fikrlash
4	Sahnalashtirilgan o‘yinlar	Muloqot, rolli ijro, hamkorlik	Kommunikativ ijodkorlik
5	Musiqiy improvizatsiya	Mustaqil fikrlash, fantaziya	Kreativ yechim topish

Jadvaldan ko‘rinadiki, har bir musiqa faoliyati turi bolalarning ijodiy rivojlanishida o‘ziga xos funksiyaga ega. Ayniqsa, sahnalashtirilgan o‘yinlar va improvizatsiya jarayonlari bolalarning kommunikativ va ijodiy kompetensiyasini eng yuqori darajada rivojlantiradi.

Shuningdek, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, musiqa mashg‘ulotlari jarayonida pedagogning roli hal qiluvchi ahamiyatga ega. O‘qituvchi bolani yo‘naltiruvchi emas, balki ijodiy jarayonni tashkil etuvchi fasilitator sifatida faoliyat yuritishi lozim. Bu esa bolalarda mustaqillik va tashabbuskorlikni shakllantiradi.

Umuman olganda, musiqa mashg‘ulotlarining turli shakllari uyg‘un holda qo‘llanilganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatlar samarali rivojlanadi va bu ularning keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

NATIJALAR. Olib borilgan nazariy tahlil va pedagogik kuzatuvlar asosida shuni aytish mumkinki, musiqa mashg‘ulotlari maktabgacha yoshdagi bolalarda

ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga kompleks va ko‘p yo‘nalishli ta’sir ko‘rsatadi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, musiqa faoliyatiga muntazam jalb etilgan bolalarda tasavvur doirasi kengayadi, emotsional ifoda ancha erkinlashadi hamda nutqiy faollik sezilarli darajada oshadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, qo‘shiq kuylash va ritmik harakatlar bolalarda o‘z fikrini ifodalashga bo‘lgan ishonchni kuchaytiradi, bu esa kommunikativ faollikning oshishiga olib keladi. Musiqa tinglash jarayonlari esa diqqatni jamlash, eshitish madaniyati va obrazli fikrlashni rivojlantiradi. Eng muhim natijalardan biri sifatida shuni ko‘rsatish mumkinki, sahnalashtirilgan musiqiy faoliyatlar bolalarda hamkorlikda ishlash, rollarni taqsimlash va muloqotga kirishish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, kuzatuvlar natijasida musiqiy improvizatsiya elementlari qo‘llanilgan mashg‘ulotlarda bolalarning ijodiy faolligi eng yuqori darajada namoyon bo‘lishi aniqlangan. Bunday holatda bolalar tayyor namunalarni takrorlash bilan cheklanmay, balki mustaqil obraz yaratish, yangi g‘oyalar ilgari surish va ijodiy yechim topishga intiladi.

Quyidagi jadval tadqiqot jarayonida aniqlangan asosiy natijalarni umumlashtiradi:

2-jadval: Tadqiqot natijalari (ijodiy va kommunikativ rivojlanish ko‘rsatkichlari)

Ko‘rsatkichlar	**Boshlang‘ich holat**	**Mashg‘ulotlardan so‘ng**	**O‘zgarish darajasi**
Nutqiy faollik	Past / o‘rtacha	Yuqori	Sezilarli oshdi
Emotsional ifoda	Cheklangan	Erkin va boy	Kuchaydi
Tasavvur va obraz yaratish	Oddiy	Rivojlangan	Aniq o‘sish
Muloqotga kirishish	Passiv	Faol	Yuqori o‘sish
Ijodiy mustaqillik	Kam	Barqaror rivojlangan	Kuchli o‘sish

Natijalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, musiqa mashg‘ulotlari maktabgacha yoshdagi bolalarning faqat musiqiy qobiliyatlarini emas, balki ularning umumiy kommunikativ va ijodiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, interfaol va sahnalashtirilgan faoliyatlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar eng yuqori samaradorlikni ta’minlaydi.

Shu bilan birga, natijalar shuni ham ko‘rsatadiki, pedagogning ijodiy yondashuvi va mashg‘ulotlarni tashkil etish usuli natijaga bevosita ta’sir qiladi. Erkin ijodiy muhit yaratilgan guruhlarda bolalarning faolligi va kommunikativ ko‘nikmalari sezilarli darajada yuqori bo’lgan.

XULOSA. Mazkur tadqiqotda musiqa mashg‘ulotlari asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish masalasi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi. O‘rganilgan ilmiy manbalar, olib borilgan muhokama va natijalar shuni ko‘rsatadiki, musiqa faoliyati bolalarning hissiy, kognitiv va ijodiy rivojlanishiga kompleks ta’sir ko‘rsatadigan samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida musiqiy faoliyat bolaning tasavvuri, emotsional ifodasi va estetik didini shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi.

Tahlillar asosida shuni ta’kidlash mumkinki, musiqa mashg‘ulotlari jarayonida qo‘shiq kuylash, ritmik harakatlar, musiqa tinglash, sahnalashtirilgan faoliyatlar va musiqiy improvizatsiya bolalarda nafaqat musiqiy ko‘nikmalarni, balki mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va kommunikativ faollikni ham rivojlantiradi. Bu jarayon bolani tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki ijodiy faol subyekt sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, musiqa mashg‘ulotlarining samaradorligi ularning tashkil etilish shakli va pedagogik yondashuvga bevosita bog‘liq. Interfaol, o‘yin va sahnalashtirishga asoslangan mashg‘ulotlar bolalarning ijodiy faolligini sezilarli darajada oshiradi, oddiy takrorlashga asoslangan yondashuv esa bu jarayonni cheklashi mumkin. Shu bois pedagogning ijodiy yondashuvi va erkin ta’lim muhiti muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Umuman olganda, musiqa mashg‘ulotlari maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning samarali vositasi bo‘lib, ularning shaxsiy, emotsional va kommunikativ rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda innovatsion metodlarni keng joriy etish va amaliyotga moslashtirilgan yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish ta’lim samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. Maktabgacha ta’lim davlat o‘quv dasturi. — Toshkent, 2022. — 95 b.
2. Gordon, E. E. Learning Sequences in Music: Skill, Content, and Patterns. — Chicago: GIA Publications, 2019. — 352 p.
3. Hallam, S. The Power of Music: Its Impact on the Intellectual, Social and Personal Development of Children and Young People. — London: IOE Press, 2018. — 240 p.
4. Barrett, M. S. Sounding Early Childhood Education: Music in Preschool Learning. — New York: Springer, 2020. — 310 p.
5. Kirschner, S., Tomasello, M. (2016). Joint music making promotes prosocial behavior in 4-year-old children. — Evolution and Human Behavior, 37(4), 1–9.
6. Zhukova, O. A. Doshkolnaya pedagogika i muzykalnoe razvitie detey. — Moskva: Akademiya, 2015. — 280 s.
7. Swanwick, K. Music, Mind, and Education. — London: Routledge, 2017. — 230 p.
8. Qizi, Jalilova Dilshoda Ural, Poyonova Q., Abdimurodova M., and Nahalboyeva I. "UCHINCHI RENESSANS SHAROITIDA PEDAGOGIK TA’LIM SOHASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR." Science and innovation 3, no. Special Issue 18 (2024): 637-640. https://doi.org/10.5281/zenodo.10805927
9. Qizi, J. D. U., & Sevinch, X. M. (2024). PEDAGOGIK AMALIYOT JARAYONIDA BO ‘LAJAK O ‘QITUVCHILARDA HAMKORLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH. Science and innovation, 3(Special Issue 16), 570-572. https://doi.org/10.5281/zenodo.10680753
10. Qizi, J. D. U., & Sevinch, T. L. (2024). TA’LIM-TARBIYADA KREATIV MUHITNI YARATISHDA FANLARARO ALOQADORLIK. Science and innovation, 3(Special Issue 28), 1039-1042. https://doi.org/10.5281/zenodo.11099054
11. Raximova, Sh. M. Maktabgacha ta’limda musiqiy tarbiya va ijodiy rivojlanish metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. — 200 b.
12. Rahimberdieva, N. A. Bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning innovatsion metodlari. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019. — 180 b.